

Kakor se je ljudstvo od časa do časa pomnožilo, takó se je tudi pomnožila potreba samostojnih povištev in gruntov. Kak posestnik podložniga celiga grunta je imel več sinov in je želel svoje posestvo med nje razdeliti, de bi jih bil morebiti soldašine obvaroval. Taka razdelitva se ni smela drugač zgoditi, kakor de je grajšina dovolila. Pri takih razdelitvah se je scer razdelila vsa poprejšnja davšinja v denarjih, v blagu ali v delih, zraven se je pa še tudi dostikrat vpeljal nov davk, pod iménam povišanje činža (Urbarsverbesserung, Zinserhöhung) i. t. d.

To povišanja davka se je veči del zató storilo, ker je gruntna gospóska, ktera je imela poprej le z enim podložnim opraviti, po razdelitvi grunta več podložnih dobila, za vsakiga v gruntnih buhvah posebno stran naredila, in zatorej več opravkov dobila, kakor jih je poprej le z enim podložnim imela. Ako ravno bi znali biti taki povišani činzi od kresije poterjeni, vender le nehajo brez odškodovanja za tó, ker prihodnjič nobena grajšina ne bo imela z nekdanjim podložnim več opraviti. Gruntne bukve bojo v cesarskih kancelijah opravljane, odškodovanje bojo cesarske kase pobirala — grajšinam pa ne bo potreba žitnice pobirati in tudi ne na tlako veljevati, ker je vse te zaveze konec.

Tudi kajže ali bajte so se sčasama na tako vižo vstanovile, kader se je le nekoliko zemlje od poprejšnjiga grunta odločilo in kajžarju v last dopisalo. Če se je pri ti priložnosti gosposkini davk po primeri odločeniga zemljiša od grunta odpisal in kajžarju naložil, ima taka davšina enako lastnost z urbarskimi davki. Če se pa od poprejšnjiga grunta nič gosposkiniga davka odpisalo ni, zraven pa vender kajžarju kaj vrinilo, naj bo pot kakoršnim koli iménam, tako nehajo take davšine brez odškodovanja. Zató tedaj tudi neha pri kajžarjih vsako povišanje činža.

Včasih se je pa tudi kako gruntno zemljiše na drobno razdelilo, tako de so se lastine (Ueberlandsgründe) naredile in pod tem iménam v gruntne bukve vpisale. Tudi pri takih lastinah se je morebiti zavoljo pomnoženja gosposkiniga opravila povišanje činža (Zinserhöhung, Urbarsverbesserung) vpeljalo. Tudi v teh primerlejih nehajo taki činzi brez odškodovanja. —

To do zdaj omenjeno povišanje činža zadene le podložne in soseskine grunte ali zemljiša, kader se je pri delitvi in zavoljo delitve vpeljalo. Če je pa morebiti od celosti dominikalne zemlje kak kos odločen bil, in če je pri ti priložnosti povišanje činža na tisti primerleji pogojeno ali zglihano bilo, kader bo ta kos zemlje, ktera je poprej puša bila, do dobriga obdelan, takó veljajo takrat določki pogodbe ali glihenge, ki se je med grajšino in med prejemnikom take zemlje storila.

Povišanje činža bi se pa bilo znalo tudi zató vpeljati, ker je podložni svoje podložne grunte bolj rodovitne storil ali pa njih lastnost premenil, postavim: če je iz hoste vinograde, iz paše njive i. t. d. prenarredil. Vzrok tega premenjenja je posestnika lastni pot, njegov lastni trud, tedej je tudi dobiček iz tega premenjenja le njegov, do kteriga nobeden drug nima pravice. Ako ravno pričijoči sostavek od takiga povišanja činža ne govori, moramo vender le od njega omeniti zató, kér se že po svoji lastnosti ne da prišteti tistim davšinam, ki izvirajo iz zaveze podložtva, in zatorej tudi ni za odškodovati, ako ni bilo morebiti v postavnih pogodbah poterjeno ali po političkih ali sodnih sklepkih presojeno.

Kér se davšina pod iménam „povišanje činža“ (Urbarsverbesserung, Zinserhöhung) v več krajih znajde, bojo imele dištriktne komisije posebno dolžnost na to gledati: kakó in zakaj de se je vpeljala; kmetje pa

naj sami že poprej na tanjko preišejo, iz kakšniga vzroka (uržoha) so to davšino plačevali, de bojo dištriktne komisijam vse pripomočke na roke dali, to reč brez zadržkov in po pravici poravnati. Ambrož.

Telegraf ali daljnopisnik.

(Dalje.)

V omari, pri kateri vidite v podobi 1. možá sedeti, je skrita tista posoda, v kateri se elektrika déla. V ti posodi so namreč v vodeni žepleni kislini, ki se po domače tudi hudičevo olje imenuje, cinkovne ploše h kufrenim takó pertisnjene, de se ena ploša za drugo verstí, in iz te skladnice steber postane, ki se po njegovim znajdeniku Voltovi steber imenuje, kteriga smo že v začetku tega popisa razložili. Ta mašina dela elektriko kakor delajo oblaki blisk in strelo; iz te mašine gré kufreni drat poleg magnetične igle na cesto, poleg ceste po kolih peljan, postavimo z Ljubljane, v Terst ali kam drugam, v Terstu se krog magnetične igle nazaj v Ljubljano verne in s pomočjo zemlje zopet k Voltovim stebru pride. S pomočjo zemlje — smo rekli — zakaj? Zató kér v Ljubljani in v Terstu je konec dratú v zemljo vtaknjen. Zemlja je namreč ravno takó dobra vodnica elektrike, kakor kufreni drat, in še veliko boljši. Če se tedej konci dratú, postavimo, v Ljubljani in v Terstu v zemljo vtaknejo, se je po tem takim vodilo elektrike med Ljubljano in Terstam napravilo, ktera se spet na-se nazaj oberne. Vprašal bo kdo: kakó se pa to zgodí, de elektrika, ki po dratu téče in po dratu v zemljo šine, ravno na tisti kraj tje téče, kjer drugi konoc dratú v zemlji tečí? Na to odgovorimo: de elektrika tam odtéče, kjer je je obilno nabrane, in tje teče, kjer je manjka, kakor voda le iz višjiga kraja v nižji kraj teče, in nikdar iz nižjiga v višji. Ali gré pa elektrika na tem teku pod zemljo ravno in nar bližno pot iz Ljubljane v Terst, ali pa morebiti velike ovinke dela, tega pa nihče ne vé. Če ravno kakih 10,000 milj póta po ovinkih gré, to elektriki nič ne dé, kér je znano, de ona v eni sekundi več ko 60,000 milj póta stori.

Kar drat zadene, po kterim elektrika teče, moramo povedati, de se sploh kufreni drat za tó jemlje; po železnim dratu scer tudi elektrika téče, pa železni drat, če je enake debelosti kakor kufreni, sedemkrat slabši elektriko pelje, kakor kufreni, tedej bi mogel biti železni drat, de bi ravno to opravil kakor kufreni, 7krat debelejši.

Drat, po kterim elektrika teče, se pa ne sme nikjer taci reči dotakniti, ktere bi elektriko na-se potegnile in takó vse delo telegrafa v nič pripravile. Zató vidite na vsakim kolu, čez kteriga je drat peljan, majhne obročke, ki so iz porcelana narrejene, skozi ktere drat teče, zató kér ima porcelán to lastnost, de nič elektrike na-se ne potegne. Tudi stéklo (glaž) ima to lastnost, tode stékleni obročki bi se lože pokončali. —

Takó je prišla elektrika na svojim cilu in koncu na magnetično iglo, jo začne sukati, in iz tega postanejo znamenja in oznanila.

(Konec sledí.)

Vošilo zastran kantonskih poglavarstev.

Ministerstvo je z napravo novih kantonskih poglavarstev, po kterih so zamudne stare kresije odpravljene, gotovo dobro misel zadelo in je vsim deželanam s tem močno vstreglo, kteri, namest de so mógli poprej v dve kancelii hoditi, v kantonsko in kresijsko, zamorejo zdej vse v eni opraviti.

Ali — sedež kantonskiga poglavarstva, ki obseže

na več krajih po 3 poprejšnje kantone, je daljnim prebivavcam kantonskiga poglavarstva predelječ. Dostokrat se zna primeriti, de kdo v kancelijo pride, pa nevedama kakšniga potrebniga pisma seboj nima, ki ga kantonski poglavar potrebuje. Zna tudi biti, de iz obširniga kantonskiga poglavarstva toliko ljudi na en dan skupaj pride, de pri nar veči pridnosti vradnikov ne morejo vsi na enkrat odpravljeni biti. Takó se primeri, de za kakšno majhno reč mora človek iz daljniga kraja dvakrat priti, kar ga pri njegovim domačim delu zamudi in mu tudi popotnih stroškov prizadene.

Od več strani smo že želje slišali, de bi se ti težavi na kakšno vižo pomagalo, in unidan je prišel en kmetovavec iz Loškiga kantona v imenu svojih sosedov prosit, de naj bi „Novíce“ te potrebe spomnile.

Ti prošnji toliko raji vstrežemo, kér smo prepričani, de bo naš deželni poglavar gotovo pomoček iznajdel, ti pravični prošnji zadostiti. V zgornjim Estrajhu je deželni poglavar kantonskim poglavarjem veleva, de naj se podajo vsake 14 dni na vsaki kraj, kjer so kantonske sodnjštva po deželi, in dan njih prihoda naj se na znanje da soseskam, de kdor ima pri kantonskim poglavarju kaj opraviti, tisti dan v bližnji kraj pride, kamor bo kantonski poglavar prišel.

To bi znalo za zdej tudi pri nas prav biti.

Razsajenje.

V Ljubljanskih nemških novicah sim unidan bral te besede: „In res je, de ima vsaka vas na Krajskim nar manj eniga, ki nemško dobro razume.“ Dragi pisatelj! nikar nič ne zamerite, če vam rečem, de ste resnico zgrešili, ko ste to izgovorili. Prav bi bilo, ko bi vsak Krajnc, gosposki in kmečki, slovenski in nemški jezik popolnoma znal; kar pa ni, se pa ne sme reči, de je. Posebno dan današnji je treba, de se v rečéh, ki naroda jezik zadevajo, resnica odkrije, kakor je, de se ne delajo zmešnjave, de se nikomur ne kratijo pravice in de se ne vžigajo prepiri, ki nam vselej več škodjejo kakor koristijo. Tedaj nemški in slovenski pisavci ljubljanskih časopisov, v kterih se semtertje pušice natakne najdejo, lepo Vas prosim: Pamet, pamet, in s hladno kervjó in z ljubeznijo eden družiga zavračujmo, če se kdo kaj zmoti. Strasti nobeniga možá ne lišpajo, in so obdivjanimu konju podobne, kteri rad pravo pot zgreší, in nazadnje samiga sebe poškodeje! — De pa spet k temu nazaj pridem, kar sim skazati hotel, povém: de jez sim v stanu enajst vasí zapored naštetí, kjer nihče nemškiga ne zna. Ko bi si pa prizadeval, vse vasí po Krajskim prešteti, ktere so meni znane, de v njih nihče nemškiga ne zna, bi število veliko postalo. To scer poterdim, de je toliko Krajncov, ki nemško znajo, de bi jih na vsako vas nekaj prišlo, ko bi se ti nalaš po vaséh razdelili; sicer pa po veliko veliko vaséh ni clo nobeniga. To zna tudi res biti, de se v vsaki vasi kdo znajde, ki toliko najpotrebniših besed vé, de bi jih skoraj lahko na perste preštel, in de zraven semtertje kaj maliga šteti zna, tacih pa ne bomo imenovali, de dobro nemško znajo ali umejo. Ravno tako tudi tisti ne znajo še nemško, ki znajo kako redko reč po nemško poprašati ali odgovoriti, in ki nemške čerke počasi zapišejo, pa se jim mora praviti, ktero naj zdaj ali zdaj naredé, ako kako imé podpisujejo, de ga za njimi skor nihče brati ne more. En tak se v vsih zgor opomnjenih enajstih vaséh znajde, in od tega se mora reči, de tukaj največ nemšine vé. Enkrat je bil en nemški popotnik čez eno teh vasí prišel in vprašal: „Wie viel ist noch bis Franzen?“ En vašan, ki se je štel, de najbolje nemško zna, en čas misli in potlej jo možko šterbunkne: „Fünf jur.“ Popotnik je mende razumel Jahr namest jur

ali jor, se križa in mermra, ter naglo naprej hití. Ljudém se je to čudno zdelo, in potlej smo se domeni, de je naš vašan do Vranskiga popotniku pet lét hoda napovedal. Koliko je pa še tacih vasí, kjer bi še clo nobeden ne bil vedil, kaj ta popotnik vpraša? Za deset vasí zapored tacih koj jez vé. — Poženčan.

Dopis iz Štajarskiga.

Že davnej zdihuje po rešenju svojih nadlóg učiteljski stan po deželi; Bog daj! de bi se njegov klic skoraj uslišal. Že davnej pa tudi zdihujejo na Štajarskim kakor mende povsod mežnarški hlapci pri večih farah, de bi se jih vladarstvo usmililo in jih rešilo sužnosti učiteljev, kér mežnarji ne morejo in tudi niso dolžni biti gruntni hlapci, kosci, mlatiči, pozimi dervarji i. t. d.*) Pri večih farah je pri cerkvi vedno dosti opraviti in dostokrat, posebno ob času bolezin, toliko, de jih en sam človek ne more opraviti in si mora pomočnika iskati. Le malokteri učitelj je pripravljen mežnarju pomagati in oni so le po iménu mežnarji. Kér so pa vunder tudi kot mežnarji postavljeni in za obojno službo skup slabo plačo dobivajo, vsak sam zapopade, de nima učitelj veliko, njegov pomagavec v mežnarji pa clo malo.

Ljube Novíce! spomnite blagovoljno te nadloge v svojim listu in pomagajte nam prositi, de se saj pri večih farah mežnarije skorej ločijo od učiteljskih služb. Eden v imenu več m. h.

Slovenski lep opisni izgledi.

Spisal Janez Levč, ces. kralj. učitelj v Terstu.

Več izgledov, kakó naj se učenci v šoli lepo pisati vadijo, je prišlo lani in predlanjskim na svitlo, tode vsi drugi, razun Levčevih, nimajo družiga naména, kakor učencam predpodebe dati, kakó naj po stari šégi, ki je že pred 100 léti navadna bila, se pisati učijo. Gosp. Levč pa je v svojih izgledih pokazal, kakó naj se po novi in veliko boljši in lajši poti vaja lep opisja začne in od čerke do čerke naprej pelje. Ta namén je v svojih izgledih gosp. Levč takó izverstno dosegel, de je ministerstvo uka gosp. Levčeve izgledé posebne hvale vredne spoznalo in jih lani po deželnih poglavarstvih v slovenskih deželah vodjem normalnih šol v slovenske šole vpeljati živo priporočilo. Ministerstvo bi gotovo tega ne bilo storilo, ako bi prepričano ne bilo, de so ti izgledi posebno potrebni za podúk v šolah. Kakor se nam piše, niso šolski vodji tega priporočila zanemarili, ker bo gosp. Levč mogel nektere liste imenovanih izgledov kmalo vnovič natisniti dati; — le v Ljubljani se Levčevih izgledov skoraj nič ni spčalo! Kakó je to? Ali imamo morebiti v Ljubljani za šole na Krajskim kaj enaciga ali morebiti še boljšiga, kakor je Levčovo delo? De imamo učitelje, ki lepo pišejo, nihče ne bo tajil; de imamo tudi lično natisnjene lep opisne izgledé, nam je tudi znano — ali med navadnimi šolskimi predpodebami, kakor se je pred

*) Kakó delječ službine dolžnosti mežnarškiga hlapca se gajo, je težko sploh razsoditi, kér se pri vđinjanju opravila zgovoré, ki jih ima hlapec opravljati. Če se je tedej kdo sploh za vse hlapčje dela vđinjal, se ne more pritožiti, de se mu krivica godí, ampak le to zamore po tožiti, de je plača majhna. Pa — kdo zamore veliko dati, če ima sam malo? — Pravična pa je ta prošnja, de naj se mežnarstvo loči od učiteljstva, in nadjamo se, de je to tudi lanjski škofji zbor na Dunaji ministerstvu nasvetoval, de naj se pri novi vstanovitvi ljudskih šol po kmetih učitelji mežnarških opravil oprostijo, ki se nikakor ne priležejo učeniku, ki ima že drugih opravil dovolj. ktere njegov imenitni stan od njega terja. Upajmo tedaj, de v novi prerorjeni Avstrii bojo prihodnjič učitelji le učitelji in z boljšimi dohodki, — mežnarji pa tudi posebej le mežnarji z nekterimi poboljški. Vred.